

Pərdələr açılır...

Bu yaxınlarda işğaldan azad olunmuş Qarabağdan daha bir sevindirici xəbər aldığımız: “30 ildən sonra Şuşada açıq havada, şəhərin “Tut bağı” adlanan ərazisində Mirzə Fətəli Axundzadənin “Sərgüzeşti - vəzir - xani - Lənkeran tamaşası göstərildi”. Yəqin ki, o gün Şuşa teatri həyəcanla 30 illik qələbə yuxusunun çin çıxdığını Cıdır düzünə, İsa bulağına, Şuşa qalasına xəbər verir, onları sevinclə tamaşaya səsleyirdi. O gün Cıdır düzü, İsa bulağı, Şuşa qalası çox xoşbəxt görünürdü... Azərbaycan tamaşaçısı üçün açıq havada, Şuşanın tut bağında göstərilən bu teatr tamaşasının təsiri o qədər böyük idi ki, nə modern üslubda tikilmiş teatr salonlarında yerləşən yumşaq lojalar, nə də dünyanın şöhrətli rejissorlarının yüksək sənət estetikası ilə səhnələşdiriyi tamaşalar onlara bu zövqü verə bilməzdi.

Azad Şuşada ilk tamaşanın böyük mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundovun əsəri ilə başlanması və səhnənin açıq havada qurulması da xüsusi bir ovqat, ilahidən yazılmış tale idi. Bu taleni oxumaq üçün bir qədər geriyyə qayıtmaq lazım gələcək... Hələ 170 il bundan əvvəl 1852-ci ildə Mirzə Fətəli Axundov bu əsərinin əlyazmasını qoltuğuna vurub məhz Şuşa qalasına üz tutmuşdu. Əsərləri Peterburqda, Tiflisdə tamaşaya qoyularaq böyük əks-səda doğursa da, ədib onların Şuşada səhnəyə qoyulmasını çox arzulayırdı. Eləcə də böyük yazıçı Cəlil Məmmədquluzadə məşhur “Ölümlər” əsərini ilk dəfə Şuşada ziyalıların qarşısında oxuyaraq ictimaiyyətə təqdim etmişdi. Bunlar heç də təsadüfi hadisələr deyildi.

Ta qədimdən Şuşa həmişə sehrilən, cəlbedən, sevilən şəhər olub. Hər dəfə adama elə gəlir ki, Şuşaya olan bu qədər sevgi bəlkə də ilahi tərəfindən göndərilən mistik bir vəhydir. Şuşa sanki hansısa peşəkər bir rejissorun əliylə hazırlanmış tamaşa zalıdır və burada bütün lojalar həmişə tutulmuş olur. Qədim zamanlardan Avropa və Şərqi səyyahları, tacirlər, Şərqi - Qərbi mədəniyyətini özündə birləşdirən bu şəhərə xüsusi maraq göstərir, tez-tez bura səfərlər edirdilər. Azərbaycanın tanınmış ziyalıları, yazıçılar, musiqiçilər, rəssamlar, aktyorlar yay aylarında Şuşaya həm dincəlməyə, həm də gözəl musiqilərdən, tamaşalardan zövq almağa gəlirdilər. Bu isə şəhərdə qaynar mədəni mühit yaradırdı və əksər yaradıcı adamlar bu mühitə can atırdı.

Şuşa həmişə teatra açıq şəhər olub. Meydanlarda, bazarlarda nümayiş olunan “Kos-kosa”, “Kilimarası”, “Qaravəlli”, “Qodu-qodu” kimi xalq oyunları əhalinin canından, qanından gəlirdi. Müxtəlif oyunlar, qəmli şə-

bihlər xalqın hiss və duyğularına güclü təsir edir, camaat oyunbazlara qoşularaq şənlenib gülür, şəbih çixardanlarla birlikdə ağlayır, ağlar deyirdi. Onlar xüsusilə oynamağı, əyləndirməyi, coşdurmağı çox sevirdilər. Bu oyun ab-havası sonradan yaranacaq professional Şuşa teatrının tamaşalarında da özünü göstərəcək, üslub kimi teatrın səciyyəvi sənət xarakterinə çevrilecəkdi.

Məlumdur ki, yaradıcılıq ruhu, sənət sevgisi elə bir ilahi qüvvədir ki, o, irəli keçərkən insanın sosial mənsubiyyəti, ictimai nüfuzu, sinfi təbəqəsi arkada qalır. Şuşanın bu sarıdan bəxti gətirib desək, yanılma-riq. Ürəyində sənət sevgisi daşıyan Şuşa varlıları öz sərvətlərini çəkinmədən mədəniyyət üçün xərcləyirdilər. Onlar xüsusilə teatrın xalqın həyatında, dünyagörüşündə, ictimai baxışının dəyişməsində mühüm rol oynadığını, camaatın teatr sevgisini görüb bu sahəyə xüsusi diqqət ayırırdılar. Teatrsevərlərin vəsəiti ilə bina və klublar tikilib xalqın ixtiyarına verilmirdi. Məsələn, 1989-cu ildə şəhərin varlı ziyalılarından olan N.A.Xandəmirov 300-400 nəfərlik tamaşaçı tutan teatr binası tikdirmişdi ki, bu da yüksək səviyyəli tamaşalar hazırlamağa imkan verirdi. Təqdirləyici hal idi ki, tamaşalardan əldə edilən vəsait xeyriyyə işləri üçün xərclənirdi. Şuşanın tamaşa salonları isə tamaşaçı sarıdan korluq çəkmirdi. Fitri istedadla malik, güclü musiqi, söz duyumu olan Şuşa tamaşaçısını aldatmaq mümkün deyildi. Onlar istedadlı uzaqdan tanıyırdılar. Oynanılan tamaşalar xalqın ruhuna yaxın idi.

Dini əldə rəhbər tutaraq insanları cəhalətdə saxlamaq istəyən dar düşüncəli, köhnə fikirli insanlar isə teatra olan tamaşaçı marağından çox narahat idilər. Onlar hətta Şuşa ziyalıların öz vəsaitləri ilə yaratdıqları teatr salonunu qumarxanaya çevirməklə onu gözənd salmaq istəyirdilər. Amma "zəhmətləri" hədəf idi. Şuşada teatr sənəti durmadan inkişaf edirdi. XIX əsrdə təhsil almaq üçün Avropanın, Rusiyanın şəhərlərinə gedən gənclər oxuduqları ölkələrin teatr ənənələrini də özləriylə Şuşaya gətirirdilər. Şuşadakı dünyəvi təhsil ocaqları, xüsusilə Realni məktəb teatr həvəskarları

ilə dolu idi. Buranın müəllimləri tamaşalar hazırlayı, həvəskar aktyor kimi səhnələrdə yer alır, tələbələrini də tamaşalara cəlb edirdilər. Öz ecəzkar ifaları ilə dünyanı heyretə gətirən, musiqi məclislərində iştirak edən xanəndələrin də tamaşalardakı rolu böyük idi.

Tarix boyu Şuşanın ictimai-siyasi həyatında baş verən hadisələr teatrın taleyində də özünü göstərmişdir. Hadisələr isə o qədər çox olub ki, Şuşa teatrının özünü də həyat səhnəsində oynanılan, çox pərdəli, çox şəkili bir tamaşaya bənzətmək olar. Səhnəsində komik janra daha çox üstünlük verən teatrın öz həyat tamaşası dram (bəlkə də faciə!) janrında idi. İstər yerli, istərsə də millətimize, mədəniyyətimizə nifət bəsləyən kənar qüvvələrin söyi ilə dəfələrlə bağlanan, lakin təslim olmayan Şuşa teatri sənəti inkişaf etdirməklə yanaşı, mürəccə qüvvələrlə də mübarizə aparmalı olurdu. Teatr xalqı maarifləndirmək, cəhalətdən qurtarmaq, dini fanatizmi aradan qaldırmaq məqsədini daşıyırdı, bu isə o dövr üçün olduqca çətin bir iş idi. O zamanın din adamları "əllərinə bir durbin alıb" səhnədə baş verənləri izləyir, tamaşaları pozmaq üçün bəhanə gəzirdilər. Məlumdur ki, həyat səhnəsi kimi teatr səhnəsi də fədakarları, mübarizləri sevdi, onların sayəsində inkişaf edib təşəkkül tapdı. Şuşa teatri öz repertuarı kimi hər zaman sənət fədailəri ilə də zəngin olub. Əgər fədailərdən söz açırsaq, şübhəsiz ki, o zaman böyük ədib, pedaqoq, ictimai xadim, rejissor Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin adını qızıl hərfələrlə qeyd etmək lazımdır. Teatr sevgisi onu az qala özünü oda atan pərvanəyə çevirmişdi, yandıqca yanır, şam kimi səhnənin başına dolanırdı. İlk dəfə öz şəhərində, 1884-cü ildə, M.Fətəli Axundovun "Xırs-quldurbasan" tamaşasında müəllimi Yusif bəy Haqnezerovun oyunu Haqverdiyevi necə təslimləmişdisə, bu təslim ömrünün sonuna qədər qırılmamışdı. O, zaman səhnədə başqa səhrli hadisələr də baş verirdi. 1897-ci ildə Haqverdiyevin quruluş verdiyi "Məcnun Leylinin qəbrini üstündə" adlı səhnəcikdə xorda oxuyan 14 yaşlı Üzeyir Cabbar Qarayağdıoğlunun əfsanəvi ifasından, səhnənin səhrindən o qədər təsirlənmişdi ki, uzun müddət bu təsirdən qur-

tula bilməmiş, həyatını musiqiyə bağlamışdı. Yəqin o zaman Haqverdiyevin ağlına gəlməzdi ki, xorda oxuyan bu arıq oğlan nə vaxtsa dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli kimi tanımaçaq, məşhur “Leyli və Məcnun” operasını yazacaq və o, bu operanın ilk dirijoru olacaq. Şuşa teatrının tarixinə adı əbədi həkk olunan fədakar insanlardan biri də görkəmli ziyalı, müəllim, istedadlı aktyor Mirzə Muxtardır. Bütün həyatını teatra həsr edən aktyor dəfələrlə təqiblərə məruz qalmışdı. Ən böyük təqib isə 1883-cü ildə N.B.Vəzirovun “Evlənmək bir stəkan su içmək deyil” tamaşasında Həzrət Abbasın adının səhnədə çəkilməsi ilə yaşanmışdı. Zaldakı dindarların hücumundan sonra digər iştirakçılarla birlikdə çətinliklə səhnədən qaçan Mirzə Muxtar bir müddət Ağdamda, Gəncədə gizlənməli olur, Tiflisdə müəllimlik edir və uzun müddətdən sonra nəhayət ki, öz doğma şəhərinə qayıda bilir. Bəli, Şuşa səhnəsi Haşım bəy Vəzirov, Nəcəf bəy Vəzirov, Yusif bəy Məlik Haqnezərov, Zülfüqar Hacıbəyov, S.S.Axundov, Rza Mirzəyev, Bədəl bəy Bədəlbəyov, Əbülfət Vəli, Firudin bəy Köçərli, Mirzə Muxtar, Həsənəli bəy Sarıcalinski, İsmayıl Səfərbəyov başqa sənət fədailəri ilə bol idi və onların hər birinin Azərbaycan mədəniyyətində öz parlaq yeri, silinməyən imzası var.

Azərbaycanın başqa teatr ocaqlarında olduğu kimi, Şuşa teatrında göstərilən tamaşalar da XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq yeni ictimai məzmun daşıyırdı. XX əsrin ilk illərində Şuşa teatrının repertuarında M.F.Axundovun “Hacı Qara”, Şekspirin “Otello”, Ə.Haqverdiyevin “Dağılan tifaq”, “Hacı Daşdəmir”, “Ac həriflər”, N.B.Vəzirovun “Hacı Qəmbər”, “Dad yarımçıq əlindən”, “Daldan atılan daş topuğa dəyər”, N.Nərimanovun “Nadir şah”, Z.Hacıbəyovun “Evlilik subay”, “Əlli yaşında cavan” və s. əsərləri yer alırdı. Aktyorlardan isə Y.Haqnezərov, N.Vəzirov, Zülfüqar Seyidbəyov, Məmmədali Orucov, Zülfüqar Hacıbəyov, Həmid Axundov, Musa Şuşinski, Mirzə Ələkbər Axundov, Surxay Abdullayev, Xosrov və Hüsü Mamayevlər və. b. tamaşaçıların böyük rəğbətini qazanmışdılar.

Şuşa teatrındakı dünyəvilik, tolerantlıq həm onların sənətkarlıq baxımından zənginləşməsindən, həm də mənəvi cəhətdən sağlam və güclü olmasından xəbər verirdi. Bu teatrda rus truppaları fəaliyyət göstərirdi, rus dilində tamaşalar oynanırdı, dünya dramaturqlarının əsərlərinə müraciət olunurdu.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın bir çox bölgələrində teatr açmaq üçün sənədlər hazırlanırdı, sərəncamlar veriliirdi. Çünki sovet ideologiyasının təbliğat vasitələrindən biri də teatr idi. Şuşa teatrı üçün heç bir yazılı sənədə, sərəncama ehtiyac yox idi. Teatr prosesi axar su kimi özünə yol tapır, baş vurub gedirdi. 1920-37-ci illərdə Nərimaniyyə və Şuşa Qəza Firqə məktəblərində, Cavanlar İttifaqının dram dərnəklərində tez-tez tamaşalar oynanırdı. 1935-ci illərdə şəhərdə Sabir adına klub açılmış və dram həvəskarları burada mərkəzləşmişdi.

1934-cü ildən başlayaraq Şuşa səhnəsinə erməni hücumları başlandı. Genişlənən sovet ideologiyasının sifarişi ilə Azərbaycanın başqa bölgələrində olduğu kimi, Şuşada da “Kolxoz-sovxo teatrı” yaradıldı. Bütün şər işlərdə mahir olan ermənilər Şuşanın çox yaxınlığında idilər və onların intriqası burada özünü daha tez göstərirdi. Buna görə də onlar tezliklə bu teatrın bağlanması nail oldular. 1938-ci ilin fevralında Şuşada yenidən “Kolxoz-sovxo teatrı” yaradıldı. Sovet rejimi hər yolla erməniləri irəli çəkmək məqsədini güdürdü və inadla onlara yerləmək imkanı yaradırdı. Bunun göstəricisi olaraq erməni millətindən olan A.Barqesyani Şuşa teatına direktor, S.Ayriyami isə baş rejissor təyin etmişdilər. Dünya teatrlarında yeni üslub və janrların yarandığı, teatr ənənələrinin inkişaf etdiyi bir vaxtda Şuşa teatrı bütün gücünü sadəcə bu sənət ocağını qoruyub saxlamağa yönəlmişdi. Bu da ermənilərin bizim mədəniyyətimizə, sənətimizə vurduğu ziyanı bariz nümunəsi idi. Güzgü kimi parlaq olan teatrda erməni hiyləsi açıq-aydın görünürdü və sonda məğlubiyyətə məhkum idi. Çünki ermənilərin Şuşa teatrında nə oynanılacaq əsəri, nə aktyor heyəti, nə də tamaşaçıları var idi.

Belə qarışıq bir zamanda Şuşa teatrının azərbaycanlılardan ibarət kollektivi böyük zəhmət və həvəslə öz işini uğurla davam etdirirdi. Tamaşalar əsasən anlaşıqla keçirdi. Açıq-aydın görünürdü ki, Şuşa teatrı Azərbaycan tamaşaçısından ibarətdir və bir müddət sonra məcburən Həmid Axundov teatra direktor, Ağası Zeynalov isə bədii rəhbər təyin edildi. Lakin ermənilərin təşvişindən sonra sovet rəhbərləri onların xətrinə dəymək üçün ikinci bir erməni “Kolxoz-sovxo teatrı” açdılar və o da tezliklə iflasa uğradı. Nəhayət, 1943-cü ildə Ü.Hacıbəyov adına Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı yaradıldı və Əzizəğa Məmmədov teatra bədii rəhbər təyin edildi. Musiqi ilə nəfəs alan Şuşa teatrı

mədəniyyətimizi əsasən musiqili komediyalar, operetta və operalarla zənginləşdirirdi. O zaman repertuarda olan Ü.Hacıbəyovun “Arşın mal alan”, “Məşədi İbad”, “Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm”, S.Vurğunun “Vaqif”, “Fərhad və Şirin”, Z.Hacıbəyovun “Aşiq Qərib”, R.Rzanın “Vəfa”, S.Rüstəmin “Qaçaq Nəbi”, C.Cabbarlının “Sevil”, “Aydın”, “Solğun çiçəklər”, V.Şekspirin “Otello” əsərləri bunu deməyə imkan verir.

Üzeyir Hacıbəyovun vəfatından sonra, 1949-cu ildə Şuşa teatrı yenidən bağlandı və maliyyəsiz qaldı. Lakin ürəyində teatr yangısı olan şuşalıları teatrdan gələn qazanc maraqlandırmırdı, onlara səhnə lazım idi. Bu dəfə 1982-ci ildə Şuşada açılan Mədəni Maa-

rif Texnikumu teatra böyük təkan verdi. Texnikumun müəllimi, istedadlı rejissor və aktyor Yadigar Muradov, Teymur Məmmədov, Azad Məmmədov və başqa teatr sənətçiləri özfəaliyyət kollektivi yaradaraq uğurla çıxış etməyə başladılar. 1987-ci ildə teatr Şuşa Musiqili Xalq Teatrı adını daşımağa başladı. 1990-cı ilin mayında isə Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı yaradıldı və Yadigar Muradov teatrın bədii rəhbəri təyin edildi. Bu, teatr sevnənlər üçün böyük qələbə idi. Teatrın bədii şurası qərara aldı ki, pərdələri dahi Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan" tamaşası ilə açsın. Kollektiv böyük həvəslə işə başladı. Lakin bu dəfə pərdələr daha uzun müddətə bağlandı. Ermənilərin torpaqlarımıza hücum etməsi nəticəsində Şuşada yaşayan yurddaşlarımızla bərabər, Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı da öz vətəninə didərgin düşdü.

Doğma səhnəsindən, tamaşaçısından ayrı düşən, bir tərəfdən də torpaq, yurd acısı çəkən kollektiv çətinliklə də olsa toparlana bildi. Bakıda məskunlaşan teatr Yadigar Muradovun və sədaqətli, zəhmətkeş aktyor heyətinin səyi nəticəsində yenidən öz işini davam etdirməyə başladı. Nəyin bahasına olursa-olsun bu sənət ocağı yaşamaq istədi və indi Şuşa teatrının qarşısında daha böyük məsuliyyət dururdu. Peşəkar teatr kollektivlərinin arasında özünü təsdiqləmək, onlara çətin gündə əl uzadan qaşığı sənət bilicilərinin etimadını doğrultmaq, özünü sabahkı dönüş hazırlamaq çox vacib məsələ idi.

1993-cü ildə Şuşa teatrı Bakı səhnəsində Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan" musiqili komediyası ilə çıxış etdi. Ürəyində vətən həsrəti olan insanlar bir anlıq da olsa özlərini ovutmaq üçün zala axışdılar. Şuşa teatrının kollektivi yəqin ki, o gün ən emosional, ən məsuliyyətli çıxışını edirdi. Yadigar Muradovun (Əsger) yanıqlı vokal səsi zalı titrərdi. Bu, həm də Şuşada səhnələşdirilməsi yarımqıq qalan tamaşanın nisgili, həsrəti, emosiyası idi. Mahi Səfərova (Cahan xala), Rauf Şahsuvarov (Vəli), Müşfiq Mehdiyev (Süleyman bəy), Aygün Teymurova (Gülçöhrə), Teymur Məmmədov (Sultan bəy), Səidə Əliyeva (Telli), Ceyran Əzimova (Asya) o qədər məharətlə oynayırdılar ki, tamaşaçı alqışı səngəmə bilmirdi. Beləliklə, Şuşasız Şuşa teatrı "Him-cim" pantomim festivalı, Ümumrespublika Eksperimental Tamaşalar festivalı, Milli Teatr festivalı, eləcə də başqa festival və müsabiqələrdən bir çox diplom və mükafatlar qazanaraq daha da inamla çıxış etməyə başladı. Teatrın kollektivi bu illər ərzində tez-tez məcburi köçkünlərlə görüşür, "Nəgəmdir, güllüdüür hər dərdə mөлhm" adlı tamaşa-konsertlə cəbhə bölgələrində çıxışlar edir, yurddaşlarında şən, nikbin əhval-ruhiyyə, yurda qayıtmağa inam yaratmağa çalışırdılar. Teatrın repertuarında Ə.B.Haqverdiyev, M.F.Axundov, Ü.Hacıbəyli, C.Cabbarlı, S.Vurgun, S.Rüstəm, R.Rza, S.Rəhman, M.Qənizadə, F.Mustafa, eyni zamanda A.Salarku, S.Bekket, B.Appayev, Konstantin Simonov, Georgi Mdivani və başqa müəlliflərin əsərləri yer alırdı.

Səhnədən ayrılmayan Şuşa teatrı inamla, inadla öz yurduna, öz tamaşaçılarına qayıtmağı gözləyirdi. Və nəhayət ki, o böyük qayıdış baş verdi. Ölkə Prezidentinin uzaq görünliyi və bacarıqlı siyasəti, igid Azərbaycan oğullarının rəşadəti nəticəsində Şuşadan sevin-dirici qələbə xəbəri gəldi.

Budur, 30 ildən sonra doğma kollektiv yenidən yola çıxıb. Dağların qoynuyla uzanan dolanbac zəfər yolu onları birbaşa Şuşaya aparır. Kollektivin qəlbində sevinc hissləri, həm də yeni yaradıcılıq planları, böyük uğurlara imza atmaq arzusu aşır-daşır. Hər kəs inanır ki, Şuşa yenə də qonaqlarını bir-birindən maraqlı tamaşalarla qarşılayacaq, onlara yüksək mənəvi zövq verəcək. Biz də inanırıq ki, müharibə və qələbə mövzusunda yazılmış yeni məzmunlu əsərlərin ən uğurlu, estetik səhnə həlli yəqin ki, Şuşa teatrında reallaşacaq. Axı müharibənin ağrı-acısını, eləcə də qələbə qürurunu Şuşa teatrı kimi kim duya bilər ki?.. Hələlik Şuşada səhnə dekorları qurulub, təbiətin yaratdığı rekvizitlər: bulaqlar, meşələr, çiçəklili yamaclar, işıq - hər şey öz yerindədir. Və nəhayət, yol bitir və pərdələr açılır. Bu da Şuşa! Alqışlar!!!